

פרויקט עולים חדשים מבריה"מ לשעבר בגוש דרום

עלייה חדה בהשתתפות העולים בתכניות טיפול

זהבה לקפיש ודן הרשקוביץ*

מבוא

נושא העבריינות בקרב העולים נחקר מעט מאוד. התקשורת, לעומת זאת, עמוסה בדיווחים נוקבים המציירים תמונה אלימה ומזעזעת לפיה עולה מספר העולים בבתי הסוהר. מצערת אף יותר מכך העובדה, שרבים מהעולים החדשים מתחילים בריצוי מאסרם בסמוך לעלייתם ארצה.

עם ההגירה, מתערערים 'העוגנים' החברתיים ובנוסף לצורך ברכישת שפה חדשה, עולה הצורך בלמידת נורמות וחוקים חדשים אשר דורשים, לעתים, הכחדה של דפוסי התמודדות מוכרים מארץ המוצא. גם לפני העלייה התערערה מערכת הערכים, כתוצאה מהפרסטרואיקה והדבר היקשה גם הוא על תהליכי הזהות. המעבר ממסגרת של פיקוח קפדני למסגרת מערבית פתוחה, המדגישה חומרנות ובחירה חופשית, מעורר בלבול ערכי (הורוביץ, 1993), פחד, חשדנות, ניכור, ולעתים מרד בסמכות או דווקא צייתנות לה.

וייל טנא והופמן (1995) מצאו בקרב בני נוער עולה, מצוקה המתבטאת בחוסר הסתגלות למסגרות, בהתחברות לקבוצות שוליים, בשוטטות, בדיכאון, באפטיה ובחוסר ערך עצמי. במקרים קיצוניים, הובילו תחושות מסוג זה להסתבכות בפלילים, אם כי חלקם היו מעורים בעולם הפשע עוד טרם עלייתם ארצה.

בברית המועצות לא היה מקובל לפנות למשטרה או, לחילופין – לגורמי טיפול, בשל תדמית הממסד כמכשיל, עוין וביורוקרטי. זאת, כפי הנראה, על רקע מנגנונים של שליטה חברתית (SOCIAL CONTROL).

לעתים, ניכרים אף פערים מנטליים ותרבותיים, ובלבול ביחס למותר ואסור. לדוגמה: משיחות עם, נראה שחלק מהמקרים אשר נתפסים בישראל כניצול מיני - מקובלים ביניהם ואינם נתפסים בעיניהם כאונס. מקצוע העבודה הסוציאלית אינו מוכר דיו לעולים. לכן, קיים לרוב קושי במתן אמון בניסיונו המקצועי ובתרומתו הפוטנציאלית של העובד הסוציאלי בכלא.

התנהגות זו נתמכת במאמרו של Levav (1990), אשר טוען שמעטים פונים בבקשת עזרה לרב או לעובד סוציאלי (פונקציה שלא הכירו טרם עלייתם ארצה). אלו שפנו לעזרה פסיכיאטרית בברית המועצות, פנו גם בארץ. גם מיכאלי ונאור (1994) מצאו, שמרבית העולים לא נמצאים בקשר עם מוסדות הרווחה. חוסר בקיאותם בביורוקרטיה הישראלית ומוגבלותם במימוש זכויותיהם מגבירים את חוסר האונים ואת ההידרדרות.

*רב כלאי זהבה לקפיש – ראש תחום טיפול ושיקום בבית סוהר "אוהלי קידר"
ורב כלאי דן הרשקוביץ – ראש תחום טיפול ושיקום בבית סוהר "אשל"

לשם (1991) מדגיש, שבברית המועצות לא היה מקובל לשתף אנשים זרים בנושאים אישיים ובלטה נטייה לסמוך יותר על הגישה הרפואית.

עוד בולט, שהעולים ממדינות חבר העמים נוטים להתחבר עם עולים אחרים בכלא ומחוצה לו; חלקם אף שומרים על קודים, שהיו מקובלים בארץ מוצאם על פי הפלגים השונים: קווקזים, רוסים וכו'. טענה זו נתמכת בממצאיהם של מירסקי וקאושינסקי (1989), אשר מצאו כי בקרב סטודנטים עולים מבריה"מ לשעבר ישנה התחברות לסטודנטים מארץ המוצא במצבי קושי ותסכול. גם במחקרם של Kohen ו-Levav (1990) נמצא, כי הסובייטים קשורים חברתית בעיקר לעולים מארץ מוצאם ומושפעים אך במעט בערכיהם ובגישותיהם מהחברה הקולטת.

המשפחה נתפסת כמקור תמיכה מרכזי. אולם, הרניק (1993) מתאר את קשיי ההורים להעניק מענה רגשי לילדיהם, את התמקדותם במישור הכלכלי ואת הירידה בסמכותם. המעבר לחברה חדשה ועזיבת הבית, החברה, המשפחה במקרים מסויימים והערכים המוכרים – מעוררים חוסר ודאות, בלבול, תחושת חוסר שייכות, קנאה, תחרות וחרדה. יש והעבריינות מהווה מוצא מתוך הכאב ומתוך חיפוש אחר חלופה לתסכול ולתחושות הדחיה.

חוסר האונים החברתי המתלווה לעלייה הוא מרכיב דומיננטי, אשר מגביר אלכוהוליזם (מיכאלי ונאור, 1994). אף מירסקי וקאושינסקי (1989) מצאו, שרבים ממשפחות הסטודנטים העולים דיווחו על בעיות התנהגות שבאו לידי ביטוי בשימוש בסמים ובאלכוהול, בהתנהגות מינית לא מבוקרת ועוד.

ומשתתפים בהם עולים ממדינות חבר העמים ומאתיופיה (סך הכל: 52 אסירים).

עולים ממדינות חבר העמים צפו בהופעות בשפה הרוסית והעברית במימון משרד הקליטה. הופעלה מסכת בהנחיית אסיר ציון לשעבר – והתקיימה הופעת זמרת בנושא "53 שנה למדינה", תוך סקירת תולדות המדינה מיום הקמתה. באירוע נכחו 108 אסירים והתגובות היו אוהדות ביותר.

סדנות בנושא דמוקרטיה, שוויון בין המינים ועוד, הונחו על ידי מדריכות מטעם "מדרשת אדם", במימון משרד הקליטה ובליווי קצינות חינוך. הסדנות כללו דיונים קבוצתיים והעניקו כלים לפתרון סכסוכים ולשוויון בין אנשים.

במהלך השנה, הועברו באגפים השונים בבתי הסוהר כ-10 סדנות בנות 12 מפגשים כל אחת. בסדנות השתתפה אוכלוסייה מעורבת של עולים ואסירים אחרים (עד כה השתתפו 168 אסירים). ספריות בתי הסוהר הועשרו בקלטות ובספרים בשפה הרוסית, בתרומת עמותת "פורום הציוני".

פרויקט עולים חדשים בגוש דרום

פרויקט העולים החדשים במתחם אשל – בתי הסוהר אשל ואוהלי קידר, החל בשנת 2001 כאחד מיעדי שירות בתי הסוהר, כחלק מפרויקט גוש דרום ובסיוע משרד הקליטה. מדובר בפרויקט ייחודי וראשון מסוגו בארץ, הנותן מענה חינוכי-טיפולי לסיוע בקליטת העולה בחברה הישראלית ובהכנה לקליטתו בקהילה לאחר שחרורו. המודל המוצע שם דגש על הפן האינפורמטיבי, על הפן התעסוקתי ועל הפן החברתי, כפי שיפורט להלן.

תחום החינוך

באחריות ראשי תחום החינוך – רב כלאי הגר נקש ורב כלאי סילבי הלמן – הופעלו ארבע כיתות אולפן וכיתות ללימוד קריאה וכתיבה בשפה העברית. הקורסים, בני 100 שעות, התקיימו פעמיים בשבוע בשעות הבוקר ובשעות אחר הצהרים – לאסירים עובדים, במימון משרד הקליטה ובהנחיית מורה מקצועית לאולפנים. לאחרונה, נפתחו שני קורסים נוספים בני 200 שעות לכל בית סוהר. אלו מתקיימים שלוש פעמים בשבוע

התחום התורני-דתי

רבני בתי הסוהר פעלו להפניית עולים המעוניינים לבצע ברית מילה. במסגרת היערכות ארצית בשב"ס, בוצעו עד כה 50 בריתות. ניתנות הרצאות בשפה הרוסית בנושא מורשת ישראל ומתקיימים שיעורי יהדות לעולים.

תחום הטיפול

התקיימו מספר מפגשי אלכוהוליסטים אנונימיים בשפה הרוסית, בהנחיית שלושה מתנדבים. כמו כן, התקיימו בשפה העברית מפגשים עם 40 אנשי סגל ועם הנהלת בית הסוהר. לאור ההתעניינות בנושא ובשל מספר גבוה של מכורים לאלכוהול בקרב האסירים (82 שהצהירו על כך), נבחן המשך פרויקט זה.

אחת לחצי שנה התקיימו יומיים מרוכזים בכל אחד מבתי הסוהר, בהשתתפות נציגי משרד הקליטה, ביטוח לאומי ולשכת התעסוקה. במפגשים אלו עסקו בנושאי דיור, זכאות לשכירות נפרדת, לימודים, תעסוקה, קשר סוציאלי, פניה למרכזי גמילה ארציים ומקומיים, "בית חם" למחוסרי דיור, דיור קבע לחסרי בית וקשר עם מרכזי קליטה עירונית. בשני המפגשים השתתפו תשעה נציגים מהמשרדים הממשלתיים השונים, ונכחו בהם 66 אסירים.

בבית סוהר אוהלי קידר, התקיימו שתי קבוצות טיפוליות לעברייני אלימות במשפחה – בשפה הרוסית, ובבית סוהר אשל התקיימה קבוצה נוספת – בשפה העברית. מדובר בסדנה בת עשרה מפגשים, שמשך כל אחד מהם שעה וחצי ומטרתה הפסקת האלימות בעזרת הגברת

המודעות, הבנת מעגל האלימות ושינוי העמדות ביחס לקורבנות.

לכל קבוצה רואיינו כ-20 אסירים, מתוכם החלו 13 אסירים וסיימו שמונה בממוצע. התקיים סיור עמותות למען עולים בגוש דרום, בו נכחו 23 נציגים וביניהם: הפורום הציוני, "בית העולה", חב"ד, "בית חם", "אוהלי יצחק", "עולים למען קהילה מוצלחת", קרן עזרה לעולים נזקקים ועוד.

בבית סוהר אוהלי קידר הועברו בשפה הרוסית סדנות הכנה לעולם העבודה, ובבית סוהר אשל הועברו סדנות אלו בשפה העברית, בהנחיית מכון "שיפור" ובמימון משרד הקליטה. הסדנות כללו 12 מפגשים, באמצעות טלוויזיה במעגל סגור. כל מפגש נמשך שעה וחצי. הסדנה העניקה ידע וכלים להכנה לריאיון עבודה ולמציאת עבודה ביחס לתנאי שוק העבודה בישראל. לסדנה רואיינו 49 אסירים, מתוכם החלו 37 וסיימו 27. בימים אלו נבדקת אפשרות לפתיחת קבוצה נוספת לדוברי רוסית, בנושא אלימות במשפחה.

תמונת מצב ונתונים

במתחם אשל 1,793 אסירים, מתוכם 233 עולים ממדינות חבר העמים (13%) – ראה טבלה מס' 1. מכלל עולים אלו כ-200 עולים חדשים (10 שנים או פחות בארץ) וכל השאר עולים ותיקים. מתוך הנתונים בולט, שמרביתם של העולים החדשים שפוטים בגין עבירות ייחודיות, כלומר עבירות מין ואלימות במשפחה (ראה שלוש הקטגוריות הראשונות של טבלה מס' 2 – ייצוג עולי מדינות חבר העמים באוכלוסיות ייחודיות).

טבלה מס' 1: אפיוני אסירים עולים ממדינות חבר העמים - גוש דרום

אחוז העולים	עולי חבר העמים	מס' אסירים כולל - גוש דרום
13%	233	1793

טבלה מס' 2: ייצוג אסירים עולי מדינות חבר העמים באוכלוסיות ייחודיות - גוש דרום

האוכלוסייה	מספר כללי בגוש	עולי חבר העמים בגוש	אחוז העולים בגוש
אלימות במשפחה	239	74	31%
עברייני מין	169	65	38%
גילוי עריות	58	11	19%
מכורים לסם	752	117	16%
טעוני פיקוח	10	0	0%
סיכון אובדני	53	2	3%
נשאי H.I.V.	6	2	34%
אלכוהוליסטים	125	54	43%

מוצאם, הם אינם תופסים את עצמם כאלכוהוליסטים (90% מהם החלו לשתות לפני גיל 16, 33% החלו לשתות לפני גיל 10 על פי מחקרו של Canus, 1981, אשר מובא אצל מיכאלי ונאור, 1994).

קטגוריה נוספת, שבה מיוצגת אוכלוסיית העולים ממדינות חבר העמים, היא קטגוריית ההתמכרויות (ראה אותה טבלה). אצל רבים מהם חמורה יותר בעיית השתייה לשוכרה, אולם בשל נטייה גבוהה לשתיינות בארץ

טבלה מס' 3: ייצוג אסירים עולי מדינות חבר העמים במסגרות טיפול - גוש דרום

המסגרת	מספר כללי - גוש דרום	עולי חבר העמים בגוש	אחוז העולים בגוש
אלימות במשפחה	30	3	1%
עברייני מין	7	5	70%
מרכז גמילה מסמים	40	1	2%
ל"ב (להיגמל במאסר)	16	2	12%
אדולן	112	18	16%
נ"ס (נקי מסמים)	179	29	16%
שיקום	20	0	0%

עוד ניכר, שהנם ממעטים לפנות לטיפול סוציאלי ביוזמתם. מניסיונו בעבודה מולם בבית הסוהר, בולט שהעולים נוטים יותר להשתתף בפעילויות בתחום החינוך והטיפול המתקיימות בשפה הרוסית.

כן קיימת מגמת עלייה בפניותיהם - בין היתר, מתוך הבנה שפנייה לגורמי טיפול עשויה לסייע בשיפור תנאי מאסרם (ביציאתם לחופשות ובסיכוייהם לשחרור מוקדם), ולא בהכרח מתוך הכרה בצורך בשינוי סגנון חייהם.

מנתוני טבלות מס' 5,4, ו-6 המתייחסים למסגרות החינוך והתעסוקה, בולטת נטייתם של העולים החדשים להשתלב בתעסוקה ובלימודים במסגרות השונות.

נתון זה נתמך במחקרם של מיכאלי ונאור (1994), אשר מציינים, כי בעייתם המרכזית של שליש מהעולים אקדמאים היא צורך בשיקום תעסוקתי הנגזר מחוסר בקיאותם בבירוקרטיה הישראלית ומקושי להשתלב בשוק העבודה.

טבלה מס' 4: ייצוג אסירים עולי מדינות חבר העמים במסגרות חינוך (פורמלי ולא פורמלי)

המסגרת	מספר כללי - גוש דרום	עולי חבר העמים בגוש דרום	אחוז העולים בגוש דרום
אלימות במשפחה	30	3	1%
עברייני מין	7	5	70%
מרכז גמילה מסמים	40	1	2%
ל"ב (להיגמל במאסר)	16	2	12%
אדולן	112	18	16%
נ"ס (נקי מסמים)	179	29	16%
שיקום	20	0	0%

טבלה מס' 5: ייצוג אסירים עולי מדינות חבר העמים בקורסים להכשרה מקצועית - גוש דרום

הקורס	מספר כללי	עולי חבר העמים	אחוז העולים
גננות	8	4	50%
נגרות	11	5	45%
פחחות	10	7	70%
סה"כ גושי	29	16	55%

טבלה מס' 6: ייצוג אסירים עולי מדינות חבר העמים במסגרות תעסוקה

המסגרת	מספר כללי	עולי חבר העמים	אחוז העולים
מתפרה	41	4	9%
מסגריה	19	9	47%
נגריה א'	16	1	6%
נגריה ב'	20	7	35%
חוליה	79	3	2%
בדק בית	10	2	20%
מטבחים	37	6	16%
אפסנאות	4	2	50%
מכבסה	10	1	10%
חיתוך מדים	18	9	50%
כריכה	11	5	49%
אוהלים	16	6	29%
"עוז-גום"	30	10	30%
אסירי עבודה	27	4	20%
סה"כ גושי	338	69	20%

סיכום

להערכתנו, המגמה החיובית לעלייה במודעות העולים ביחס לחשיבות העזרה המקצועית שביכולתנו להציע, גוברת בקבוצות טיפוליות המשכיות לאחר שהשתלבו בקבוצה שהונחתה בשפת ארץ מוצאם. גם אם הדבר בא בראשיתו, מתוך רצון לשיפור תנאי מאסרם, תקוותנו ש"מתוך שלא לשמה בא לשמה".

מעניין לציין, את העלייה החדה בהשתתפותם של העולים ממדינות חבר העמים בתכניות טיפול: במיגזר הטיפולי מ-14% לפני הפעלת פרויקט העולים ל-82% ובמיגזר החינוכי מ-22% ל-80% לאחריו. עוד יש לציין, שפרויקט העולים החדשים בבית סוהר אוהלי קידר מרוכז בתחום הטיפול על ידי העובדת הסוציאלית מרינה סלבינצקי. בבית סוהר אשל מרוכז הפרויקט על ידי העובדת הסוציאלית קלרה צ'רנובילסקי, תוך מעורבות ראש תחום עבודה סוציאלית ובליווי קצין טיפול ושיקום גוש דרום.

ביבליוגרפיה

הורוביץ, ה. (1993). האדם הסובייטי בחברה פתוחה מעובד על פי:
The Soviet man in open society: An overview. In: Horowitz, T. (Ed). Lanham. MD
University of America.

הרניק, ר. (1993). גישור בין ישן לחדש, עבודה עם קבוצות הורים מברית המועצות.
מידעו"ס.

וייל, ט. ל. והופמן, א. (1995). צרכים ומענים דיפרנציאליים בטיפול במתבגרים עולים
מברית המועצות. בתוך: חברה ורווחה, כרך ט"ז, 1, 361-380.

לשם, א. (1991). פרופיל של העלייה והמערכת הקולטת 1971-1990. בתוך: ברוורמן,
נ. (עורכת). עלייה וקליטה בעיות ואתגרים. ירושלים: מרכז ההסברה, שירות הפרסומים.

מיכאלי, נ. ונאור, א. (1994). היחידה קולטת עלייה, קליטת אלכוהוליסטים עולים במרכזי
טיפול. חברה ורווחה, 2-3, 259-268.

מירסקי, י. וקאושינסקי, פ. (1989). עלייה וגדילה - תהליכי פרידה ואינדיווידואליזציה
אצל סטודנטים עולים. שיחות, כ"ג, 3, 1174-1185.

Levav, L. & Kohen, R. (1990). Mental health attitudes and practices of Soviet
immigration. Israel Journal of Psychiatry and Related Science, 27 (3), 131-144.